

पठतु संस्कृतम्

शिक्षा

व्याकरणम्

शतृ-प्रत्ययः पुल्लिङ्गः - 3

शतृ-प्रत्ययः पुल्लिङ्गः -3

बालकः पठन् दूरदर्शनं पश्यति

- While reading, the boy watches TV.
- The boy, while reading, watches TV.
- **The reading** boy watches TV.
- The boy, who is reading, watches TV.

शतृ-प्रत्ययः पुल्लिङ्गः -3

अम्बा बालकम् आहवयति

अम्बा पठन्तं बालकम् आहवयति
अम्बा पश्यन्तं बालकम् आहवयति
अम्बा उपविशन्तं बालकम् आहवयति
अम्बा खादन्तं बालकम् आहवयति
अम्बा हसन्तं बालकम् आहवयति

शतृ-प्रत्ययः पुल्लिङ्गः -3

अम्बा बालकम् आहवयति

अम्बा पश्यन्तौ बालकौ आहवयति

अम्बा उपविशन्तौ बालकौ आहवयति

अम्बा हसन्तौ बालकौ आहवयति

शतृ-प्रत्ययः पुल्लिङ्गः -3

तकारान्तः पुंलिङ्गः 'पठत्'शब्दः

	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्र. वि.	पठन्	पठन्तौ	पठन्तः
द्वि. वि.	पठन्तम्	पठन्तौ	पठतः
तृ. वि.	पठता	पठद्भ्याम्	पठद्भिः
च. वि.	पठते	पठद्भ्याम्	पठद्भ्यः
प. वि.	पठतः	पठद्भ्याम्	पठद्भ्यः
ष. वि.	पठतः	पठतोः	पठताम्
स. वि.	पठति	पठतोः	पठत्सु
सम्बो. प्र.	हे पठन्	हे पठन्तौ	हे पठन्तः

शतृ-प्रत्ययः पुल्लिङ्गः -3

द्वि. वि.	पठन्तम्	पठन्तौ	पठतः
यच्छति			शृणोति
स्मरति			बध्नाति
वहति			रोदिति
ताडयति			शक्नोति
नृत्यति			जानाति

शतृ-प्रत्ययः पुल्लिङ्गः -3

जनाः वनं गच्छन्तं रामम् ¹अवलोक्य ²रुदितवन्तः ।

भवान् ¹²क्रीडतः बालकान् पश्यतु ।

सः पतन्तं बालं दृष्ट्वा ⁴हसितवान् ।

लिखतः छात्रान् मा आह्वय ¹⁷ ।

³आरक्षकाः अपहरन्तं चोरं बद्धवन्तः ।

निन्दतः दुर्जनान् जनाः दूरीकुर्वन्ति ।

पिता पठन्तं बालं दृष्ट्वा हृष्टवान् ।

तूष्णीं तिष्ठतः ¹³कर्मकरान् स्वामी आक्षिप्तवान् ।

धावन्तं ⁶मृगं रामः अनुसृतवान् ।

वेदं रक्षतः पण्डितान् को वा न मानयति ¹⁵ ?

शतृ-प्रत्ययः पुल्लिङ्गः -3

I. अधः दत्तानां द्वितीयान्तरूपाणि (एकवचने) लिखत ।

उदा - क्रीडन् छात्रः - क्रीडन्तं छात्रम्

१. रुदन् शिशुः . रुदन्तं शिशुम्

२. पचन् सुरेन्द्रः पचन्तं सुरेन्द्रम्

३. खादन् जनकः . खादन्तं जनकम्

४. धावन् अग्रजः धावन्तम् अग्रजम्

५. पिबन् पितृव्यः . पिबन्तं पितृव्यम्

६. स्खलन् नरेन्द्रः स्खलन्तं नरेन्द्रम्

७. आरोहन् शिक्षकः आरोहन्तं शिक्षकम्

८. चोरयन् गोपालः चोरयन्तं गोपालम्

९. उत्तिष्ठन् प्रभाकरः उत्तिष्ठन्तं प्रभाकरम्

१०. चिन्तयन् आचार्यः चिन्तयन्तम् आचार्यम्

शतृ-प्रत्ययः पुल्लिङ्गः -3

II. एतेषां बहुवचनरूपाणि लिखत ।

उदा - क्रीडन्तं छात्रम् - क्रीडतः छात्रान्

१. गायन्तं गायकम् . गायतः गायकान्
२. स्मरन्तं नाविकम् स्मरतः नाविकान्
३. पृच्छन्तं शिक्षकम् . पृच्छतः शिक्षकान्
४. सूचयन्तं नायकम् सूचयतः नायकान्
५. क्षालयन्तं रजकम् . क्षालयतः रजकान्
६. पश्यन्तं वीक्षकम् पश्यतः वीक्षकान्
७. अनुसरन्तं पुत्रम् . अनुसरतः पुत्रान्
८. पठन्तं चालकम् पठतः चालकान्

शतृ-प्रत्ययः पुल्लिङ्गः -3

III. अधस्तनं कोष्ठकं दृष्ट्वा उदाहरणानुसारं गणेशः किं किं कृतवान् इति लिखत ।

गणेशः	पठन् पुत्रः	आहूतवान् ।	... पठन्तं पुत्रम् ...
	लिखन् छात्रः	स्मृतवान् ।	... लिखन्तं छात्रं ...
	रुदन् शिशुः	उन्नीतवान् ।	... रुदन्तं शिशुम् ...
	स्खलन् वृद्धः	गृहीतवान् ।	... स्खलन्तं वृद्धं ...
	गायन् स्नेहितः	श्लाघितवान् ।	... गायन्तं स्नेहितं ...
	हसन् जनकः	दृष्टवान् ।	... हसन्तं जनकं ...
	चिन्तयन् अनुजः	पृष्टवान् ।	... चिन्तयन्तम् अनुजं ...

शतृ-प्रत्ययः पुल्लिङ्गः -3

IV. रेखाङ्कितानां शब्दानां बहुवचनरूपाणि उपयुज्य अधस्तनवाक्यानि पुनः

लिखत ।

उदा - भवान् जपन्तं भक्तं मा पीडयतु ।

भवान् जपतः भक्तान् मा पीडयतु ।

१. महेशः धावन्तं बालकं स्पृष्टवान् ।
२. माता क्षीरं पिबन्तं बालं दृष्टवती ।
३. सन्मार्गे गच्छन्तं सज्जनं जनाः श्लाघन्ते ।
४. गायन्तं गायकं नर्तकः आहूतवान् ।
५. भक्त्या नमन्तं साधकं देवी उत्थापितवती ।
६. दूरदर्शनं पश्यन्तं पुत्रं जनकः तर्जितवान् ।

१) महेशः धावतः बालकान् स्पृष्टवान् ।

२) माता क्षीरं पिबतः बालान् दृष्टवती ।

३) सन्मार्गे गच्छतः सज्जनान् जनाः श्लाघन्ते ।

४) गायतः गायकान् नर्तकः/काः आहूतवान्/वन्तः ।

५) भक्त्या नमतः साधकान् देवी उत्थापितवती ।

६) दूरदर्शनं पश्यतः पुत्रान् जनकः तर्जितवान् ।

शतृ-प्रत्ययः नपुंसकलिङ्गः -3

	एक-वचनम्	द्वि-वचनम्	बहु-वचनम्
प्रथमा	पठत्	पठती	पठन्ति
द्वितीया	पठत्	पठती	पठन्ति

वृक्षात् पर्णं पतत् अस्ति ।

यन्त्रं शब्दं कुर्वत् अस्ति ।

आकाशे नक्षत्राणि स्फुरन्ति सन्ति ।

मार्गे यानानि गच्छन्ति सन्ति ।

शतृ-प्रत्ययः नपुंसकलिङ्गः -3

	एक-वचनम्	द्वि-वचनम्	बहु-वचनम्
प्रथमा	पठत्	पठती	पठन्ति
द्वितीया	पठत्	पठती	पठन्ति

वृक्षात् पतन्ति आम्रफलानि बालाः सङ्गृह्णन्ति⁷ ।

उद्याने विकसन्ति पुष्पाणि पश्यन्तः जनाः सन्तोषम् अनुभवन्ति ।

युद्धकाले आकाशे गच्छत् शत्रुविमानं सैनिकाः पातयन्ति¹⁰ ।

सन्धिः

सन्धिः

जश्त्व-सन्धिः

क् ख् ग् घ् + स्वराः / मृदु-व्यञ्जनानि = ग्
च् छ् ज् झ् + स्वराः / मृदु-व्यञ्जनानि = ज्
ट् ठ् ड् ढ् + स्वराः / मृदु-व्यञ्जनानि = ड्
त् थ् द् ध् + स्वराः / मृदु-व्यञ्जनानि = द्
प् फ् ब् भ् + स्वराः / मृदु-व्यञ्जनानि = ब्

श्चुत्व-सन्धिः

स्	श्	श्
त थ द ध न	+	=
च छ ज झ ञ		च छ ज झ ञ

ष्टुत्व-सन्धिः

स्	ष्	ष्
त् थ् द् ध् न्		
ट् ठ् ड् ढ् ण्		ट् ठ् ड् ढ् ण्

अनुस्वार-सन्धिः

पूर्वपदस्य अन्तिमाक्षरं "म्" (मकारः)

परपदस्य आदि-अक्षरं - स्वरः	म् (मकार) एव
परपदस्य आदि-अक्षरं - व्यञ्जनम्	म् (मकार) स्थाने अनुस्वारः

अनुस्वार-सन्धिः

अहं प्रातः देवं नमस्करोमि ।
कृष्णं वन्दे जगद्गुरुम् ।
वनं गच्छामि, गुहां पश्यामि ।
सत्यं वद, धर्मं चर ।
दुःखं त्यज, कर्तव्यं पालय ।
भोजनं कृत्वा विद्यालयं गच्छ ।
सः गीतं श्रुत्वा हर्षं प्राप्तवान् ।
पदं स्मृत्वा वाक्यं लेखनीयम् ।

(अ) अहम् + प्रातः । (आ) देवम् + नमस्करोमि ।
(अ) कृष्णम् + वन्दे ।
(अ) वनम् + गच्छामि । (आ) गुहाम् + पश्यामि ।
(अ) सत्यम् + वद । (आ) धर्मम् + चर ।
(अ) दुःखम् + त्यज । (आ) कर्तव्यम् + पालय ।
(अ) भोजनम् + कृत्वा । (आ) विद्यालयम् + गच्छ ।
(अ) गीतम् + श्रुत्वा । (आ) हर्षम् + प्राप्तवान् ।
(अ) पदम् + स्मृत्वा । (आ) वाक्यम् + लेखनीयम् ।

अन्स्वार-सन्धिः

I. Join the words according to Sandhi rule

१. सर्वम् + नष्टम् = .. सर्वं नष्टम्
२. अहम् + तम् = ... अहं तम्
३. आपणम् + गत्वा = आपणं गत्वा
४. तम् + दृष्ट्वा = तं दृष्ट्वा
५. एवम् + कृत्वा = .. एवं कृत्वा
६. प्रवचनम् + श्रोतुम् = प्रवचनं श्रोतुम्
७. सभाम् + गच्छन् = सभां गच्छन्
८. पत्रिकाम् + पठ = पत्रिकां पठ
९. किम् + वदसि = . किं वदसि

अनुस्वार-सन्धिः

II. Disjoin the Sandhi.

१. वादं त्यज = वादम् + त्यज
२. सेवां कुरु = सेवाम् + कुरु
३. दीपं ज्वालय = .. दीपम् + ज्वालय
४. ग्रामं गच्छ = ग्रामम् + गच्छ
५. तं सूचय = तम् + सूचय
६. वनं गत्वा = वनम् + गत्वा
७. सप्तमं वाक्यम् = सप्तमम् + वाक्यम्
८. रामं नम = रामम् + नम
९. संस्कृतं श्रेष्ठम् = संस्कृतम् + श्रेष्ठम्
१०. कष्टं नास्ति = ... कष्टम् + नास्ति

अनुस्वार-सन्धिः

स्वरः	म्
व्यञ्जनम्	अनुस्वारः

सत्यम् ब्रूयात्

सत्यं ब्रूयात्

प्रियम् च

प्रियं च

ऋषिम् ताम्

ऋषिं ताम्

इदम् अब्रवीत्

इदम् अब्रवीत्

दानम् अतः

दानम् अतः

अभ्यासः

1. अं
2. ए
3. अः
4. इ
5. थ्
6. म्
7. द्
8. य्
9. ज्
10. ष्
11. ट्
12. त्

विसर्गः / अनुस्वारः
ह्रस्वः / दीर्घः
विसर्गः / अनुस्वारः
वर्गीय-व्यञ्जनम् / कर्कश-व्यञ्जनम्
अल्पप्राण-व्यञ्जनम् / महाप्राण-व्यञ्जनम्
अनुस्वारः / अनुनासिक-व्यञ्जनम्
कर्कश-व्यञ्जनम् / मृदु-व्यञ्जनम्
वर्गीय-व्यञ्जनम् / मृदु-व्यञ्जनम्
अल्पप्राण- व्यञ्जनम् / महाप्राण-व्यञ्जनम्
वर्गीय-व्यञ्जनम् / अवर्गीय-व्यञ्जनम्
कर्कश व्यञ्जनम् / मृदु-व्यञ्जनम्
अल्पप्राण-व्यञ्जनम् / महाप्राण-व्यञ्जनम्

अभ्यासः

सत् + चित्
वाक् + ईशः
तत् + ज्वलति
दलास् + षट्
अच् + अन्तः
शिशुस् + शेते
चक्रिन् + ढौकसे
पट् + आननः

पतत् + डमरुकम्
नदीस् + च
जगत् + ईशः
नदत् + डमरुकम्
सुप् + अन्तः
कुर्यात् + रामः
असकृत् + टङ्कनम्
सुहृत् + जगाम

अभ्यासः

शतृ

प्रथमा-विभक्तिः

लिखति

गच्छति

जपति

पिबति

तरति

नर्तकौ (नृत्)	सभां पश्यतः ।
यात्रिकाः (दृश्)	यानेन गच्छन्ति ।
कर्मकरौ (गम्)	वार्तालापं कुरुतः ।
त्वं (ज्ञा)	अपि न वदसि ।
अहं (पठ्)	एव ह्यः सुप्तवान् ।

बहुवचनम्

सेवकः खादन् पिबति ।

छात्रः पृच्छन् लिखति ।

शिक्षकः लिखन् वदति ।

तरुणः नृत्यन् गायति ।

बालः पठन् निद्राति ।